

Öztekin DÜZGÜN

Öğretim Görevlisi. Kapadokya Üniversitesi. Kapadokya Meslek Yüksekokulu, Fizyoterapi Bölümü.

ORCID: 0000-0002-2428-8286

oztekinduzgun@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi-Research Article

Başvuru/Submitted: 10.12.2025

Kabul/Accepted: 05.01.2026

TÜRKİYE’DE MAKBUL YOKSUL İNŞASI ÖRNEĞİ: *PEMBE İNCİLİ KAFTAN*

Öz

24 Ocak 1980’de yayımlanan ekonomik istikrar paketi, Türkiye’de yeni bir ekonomik ve siyasal evre başlatmıştır. Ücretlerin düşürülmesi ve kamu harcamalarının sınırlandırılması gibi içerikleri olan bu paket, emek aleyhine gerçekleşen bir yapısal dönüşüm programı olarak işleyecektir. Ancak ilgili dönemdeki örgütlü emek hareketi gibi pek çok toplumsal koşul, bu kararların uygulanmasını zorlaştırmıştır. Bu “engeli” aşan 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, Türkiye’nin uluslararası serbest piyasaya eklenmesinin yolunu açmış ve neoliberalizm Türkiye’de kök salmaya başlamıştır. Devletin ekonomik etkinliklere müdahalede bulunmasını şiddetle reddeden liberalizmin bu yeni evresi, devleti, ekonomik etkinlikleri sermaye lehine düzenleyen bir aktör hâline getirerek siyasal alanda da arayışlar içinde olmuştur. Üstel’in (2004) “Makbul Vatandaşın Peşinde” araştırması, bu evrede vatandaşlık nosyonuna iki temel özelliğin eklendiğini saptamaktadır: Müslümanlık ortak paydası ile olağanüstü hâl yurttaşlığı. Buna göre Müslümanlık ortak paydası ile toplumsal birlik yolunda adımlar atılacak; olağanüstü hâl yurttaşlığı ile “paranoid” iç ve dış düşmana karşı teyakkuzda olunacaktır. Neoliberalizmin yoksulluk üreten mekanizmalarıyla eş zamanlı yürüyen yeni makbul vatandaş, aynı zamanda makbul yoksul inşası olarak görülmelidir. Bölüşüm şoklarının yaşandığı, emek gelirlerinin düştüğü, esnek işgücü piyasalarının inşa edildiği, devletin sosyal korumadan çekildiği, sendikasızmalarla hak taleplerinin düşürüldüğü ve emek mücadelesinin zayıfladığı, sermaye lehine politikaların aktif kılındığı, hızlı bir depolitizasyon sürecinin yaşandığı bir dönemin makbul vatandaşı, büyük ölçüde bu neoliberal serbest piyasa koşullarında gittikçe yoksullaşacak birey olarak düşünülmelidir. Yoksulluk ise, doğası gereği gerçekleştiği ekonomik sitemin başarısızlığı olarak görülmelidir. Bu bakımdan neoliberalizmin sürekliliği, sistem üzerinde tehlike oluşturan yoksulları yönetme kabiliyetine bağlıdır. Türkiye’de Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) döneminde neoliberalizmin gerçekleştirdiği yoksulluk yönetimi, muhafazakâr, popülist ve klientalist özellikler barındırarak gerçekleşmiş; geleneksel ve kültürel değerler araçsallaştırılarak siyasal bir hat inşa edilmiştir. Bu araçlar, yeni ekonomik tercihlerin kalıcılığını sağlamak adına da oldukça kullanışlıdır. Kutsal devlet temasını içererek gelişen Ömer Seyfettin’in *Pembe İncili Kaftan* adlı öyküsü, neoliberal dönem makbul yoksul inşasının kaynaklarını içermesi bakımından çalışmada irdelenmiş ve bu inşa sürecindeki yoksullaşmayı ulvileştiren tutumun bir yoksulluk yönetim mekanizması olarak kabul gördüğü iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: makbul vatandaşlık, olağanüstü hâl yurttaşlığı, yoksulluk, makbul yoksulluk, neoliberalizm.

AN EXAMPLE OF ACCEPTABLE POVERTY CONSTRUCTION IN TURKEY: *PEMBE İNCİLİ KAFTAN***Abstract**

The economic stabilization package announced on 24 January 1980 marked the beginning of a new economic and political phase in Turkey. Containing measures such as wage reductions and limits on public spending, this package would function as a structural transformation program operating against labor. However, various social conditions—most notably the organized labor movement of the period—made it difficult to implement these decisions. The military coup of 12 September 1980, which overcame this “obstacle,” paved the way for Turkey’s integration into the international free market, and neoliberalism began to take root in the country. This new phase of liberalism, which strongly rejects state intervention in economic activities, transformed the state into an actor that regulates economic activity in favor of capital, while also seeking new forms in the political realm. Üstel’s (2004) study *In Pursuit of the Acceptable Citizen* identifies two fundamental features added to the notion of citizenship in this period: a shared basis of Muslim identity and a state-of-emergency citizenship. Accordingly, steps would be taken toward social unity through the shared ground of Muslim identity, while state-of-emergency citizenship would keep society on alert against “paranoid” internal and external enemies. The new acceptable citizen, emerging simultaneously with the poverty-producing mechanisms of neoliberalism, should also be understood as part of an attempt to construct the “acceptable poor.” The acceptable citizen of a period marked by distributional shocks, declining labor incomes, the construction of flexible labor markets, the retreat of the state from social protection, the suppression of labor demands through de-unionization, the weakening of labor struggles, the activation of capital-friendly policies, and rapid depoliticization, should largely be seen as an individual who becomes increasingly impoverished under neoliberal free-market conditions. Poverty, by its nature, should be regarded as a failure of the economic system in which it occurs. In this respect, the continuity of neoliberalism depends on its ability to manage the poor, who pose a threat to the system itself. In Turkey, the poverty management enacted during the Justice and Development Party (AKP) era carried conservative, populist, and clientelist characteristics; traditional and cultural values were instrumentalized to construct a political line. These instruments have also proven highly useful in ensuring the permanence of new economic preferences. Ömer Seyfettin’s short story *The Pink Pearl Kaftan*, which develops around the theme of the sacred state, is examined in this study for the ways it contains the roots of neoliberalism’s construction of the acceptable poor; it is argued that the attitude of sanctifying impoverishment within this construction process functions as a mechanism of poverty management.

Keywords: acceptable citizenship, state-of-emergency citizenship, poverty, acceptable poverty, neoliberalism.

Giriş

Türkiye’de 24 Ocak (1980) Kararları ile başlayan ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’yle kalıcı bir karakter gösteren neoliberal evre, teopyekûn toplumsal değişiklikler anlamına gelmekteydi.¹ Sermayenin emek karşısında güçlenmesi, emek mücadelesinin zayıflaması, uluslararası serbest piyasa sisteminin yerleşmesi, bölüşüm göstergelerinin emek aleyhine işlemesi, esnek işgücü piyasalarının kurulması, işsizliğin (özellikle atıl işgücü: % 29,6/ 12 Milyon-DİSK-AR, Ağustos 2025) yüksek sayılara çıkması gibi yoksullaştırıcı sonuçlarına rağmen neoliberalizm, 1980’den başlayarak hüküm süremeye başladığı Türkiye’ye 2000’li yıllarda tamamen hâkim olmuştur. Neoliberal dönemin toplumsal yaşamı eşitsiz ilişkiler ağına döndüren doğası, Türkiye’de askeri yönetim gölgesinde kabul edilen yeni anayasa ile birlikte tüm yaşama etki ediyor; yeni bir vatandaş profiline ulaşmaya çalışıyordu. Üstel’e (2014) göre bu yeni evrede vatandaşlık nosyonuna iki ek yapılmıştır: olağanüstü hâl yurttaşlığı ve Müslümanlık

ortak paydası. “Sermayenin karşı saldırısı” (Boratav, 2019) olarak yorumlanan bu yoksullaştırıcı evre, muhafazakâr-milliyetçi tutumun Türkiye’ye tam olarak yerleşmesiyle eş zamanlı yürümüştür.

Çalışmada, neoliberalizmin Türkiye’de ulaşmaya çalıştığı makbul vatandaş yoksulluk bağlamıyla irdelenecektir. Siyasi ve ekonomik sistemin yoksullaşmaya rağmen geniş toplum kesimlerinden itaat beklentileri, emeğin siyasi özne hâline gelmesinin engellenmesi, kültürelci ve hamasi motiflerle zihinsel sermayelerinin sağlanması gibi pek çok etki, vatandaşlık nosyonuna eklenen özelliklerin, aynı zamanda yoksul kesimden rıza üretme amacına hizmet ettiğini göstermektedir. Bu bakımdan neoliberal dönemin makbul vatandaşı, aynı zamanda makbul bir yoksul inşa etme anlamına gelmiştir. Bu tasarının kökenleri ise, yine Üstel’e atıfla, Cumhuriyet’in kuruluşundan hemen önceki döneme tekabül etmektedir. 12 Eylül’den sonra karşımıza çıkan olağanüstü hâl yurttaşlığı, ilhamını Cumhuriyet’ten önceki dönemde vatandaşlık nosyonunda yer alan “olağanüstü hâl yurtseverliği”nden almış ve ilgili dönemde Ömer Seyfettin tarafından yazılan *Pembe İncili Kaftan* (1917) adlı öyküde işlenmiştir. Çalışma, *Pembe İncili Kaftan* hikayesini merkeze alarak makbul yoksula ulaşma tasarısını irdelemektedir.

Çalışma boyunca kullanılan makbul yoksulluk kavramı, neoliberal evrede yoğun bir depolitizasyona maruz kalan ve aleyhlerine işlemesine rağmen mevcut siyasi-ekonomik sistemi onaylayan yoksul kesimleri karşılamaktadır. Depolitizasyona uğrayan vatandaşlara düşünsel sermaye sağlayan özelliklerin çalışmada bir yoksulluk yönetimi anlamına geldiği; sosyal yardımlar, klientalist ağlar, şartlı nakit transferleri gibi ekonomik ve siyasi saiklerle gerçekleştirilen yoksulluk yönetiminin kültürelci ve hamasi bir içeriği de aynı zamanda barındırdığı ifade edilmektedir. Yine çalışmada geçen dilsizleşme kavramı, Erdoğan’ın (2023) çalışması referans alınarak kullanılmıştır. Bu göre mevcut ekonomik-siyasi sistemin yoksullaştırıcı mekanizmaları, yoksulları düşünsel üretim araçlarından mahrum bırakmış ve dilsizleşmeye neden olmuştur.

Kısa Yoksulluk Literatürü ve Türkiye

Yoksulluk olgusu tarih boyunca toplumların ekonomik, siyasi ve kültürel örgütlenmelerinin merkezinde yer almıştır. Antik dönemlerden itibaren yoksulluğa yüklenen anlamlar hem dinsel hem de iktisadi bağlamlarda farklılaşmıştır. Kutsal metinlerde yoksulluk, sabır ve tevekkül ile ilişkilendirilmiş; modern çağda ise üretim ve bölüşüm ilişkilerinin sonucu olarak ele alınmıştır. Modern dönemde bireyin hangi kabullerle “yoksul” kategorisinde yer alacağı sorusu ise, bir “yoksulluk çizgisi/yoksulluk sınırı” belirleme ihtiyacına neden olmuş ve Booth’un 1889’da yaptığı çalışmalarından ilhamla 1901’de Rowntree, temel ihtiyaçları karşılamaktan yoksun bireyler için “birincil yoksulluk”; temel ihtiyaçları karşılayabilen fakat bunun dışında bir harcama yapamayan bireyler için “ikincil yoksulluk” kategorisi belirlemiştir. Modernleşme sonrasında bu kavramlar “mutlak yoksulluk” ve “görelî yoksulluk” olarak ifade edilmiştir. Mutlak yoksulluk, bireyin alması gereken kalori miktarının dahi en alt sınırdan belirlenmesi gibi nedenlerle eleştiri alırken görelî yoksulluk, her ülkenin farklı sosyokültürel özellikler barındırması ve ihtiyaçların da buna göre şekillenmesi gibi nedenlerle eleştiri almıştır (Gölçek ve Organ, 2023: 74).

“Yoksulluk kültürü”, “sosyal dışlanma”, “yeni yoksulluk”, “çalışan yoksulluğu” gibi olgularla alan genişlemesi yaşayan günümüz yoksulluk çalışmalarındaki temel ayırım, yoksulluğun kaynağında yapısal nedenler aramak ile bireysel nedenler aramak olmuştur. Bu perspektifle yoksulluk probleminin çözümüne de yapısal ve bireysel açıklamalar getirilmiştir. Liberal ekonomik tercihlerin bu bakımdan bireysel çözümler üzerinde durduğu ve neoliberal dönem yoksullarının kendi kendine koruma

sağlamaları gerektiği salık verilmiştir. Şüphesiz bu, liberalizmin serbest piyasa sistemine sıkıca bağlı olmasından kaynaklanmakta ve neoliberal dönemin yoksulluk üreten mekanizmalarını derinleştirmektedir. Yoksulluk probleminin yıkıcı yaşamsal etkilerinin sosyal politikalarla hafifletilmesi; bu bakımdan devletin yoksullara koruma sağlaması bir zorunluluk hâline gelmişken bu probleminin bireysel açıklamalarla ele alınması, yapısal tercihlerin ürünüdür. Toplumsal refahın düştüğü ve sosyal politikaların hak temelli yaklaşımdan uzaklaştığı bir süreç de yine bu tercihlerin sonucudur. 24 Ocak 1980’de açıklanan yeni ekonomi paketi ile uluslararası serbest piyasaya entegre olmaya başlayan Türkiye, yeni liberal politikaları esas alarak sosyal korumadan da çekilmeye başlamış ve yoksulluk, bireysel açıklamalarla anlaşılmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’nden sonra geçilen yeni dönemin iktisat tarihi bakımından “Sermayenin Karşı Saldırısı” (Boratav, 2019: 161) olarak anılması dahi, yoksullar aleyhine büyük bölüşüm şoklarının yaşandığına işaretir. Benimsenen yeni liberal politikalar temel ihtiyaçların piyasalaşması, ücretlerin düşürülmesi gibi sonuçlar üretmiş ve yoksulluğun artış göstermesi kaçınılmaz olmuştur. Emek hareketi ise zorlu süreçler geçirerek zayıflamıştır. AKP iktidarına kadarki süreçte neoliberalizmin üreticisi olduğu pek çok problem, yoksulların korumasız kalmasına neden olmuş; sosyal politikasını “hayırseverlik” ekseninde gerçekleştiren AKP iktidarı, bu yönlü bir yoksulluk yönetimi gerçekleştirmiştir.

Neoliberal politikaların yoksulluğu bitirmeyi amaçlamadığı, ancak yönetilmesi adına şartlı nakit transferleri gerçekleştirmek gibi uygulamalarda bulunduğu ve yoksulların bu yollarla derin bir belirsizlik sürecine girdiği ifade edilmektedir (Yılmaz, 2012). Yoksulluğun yönetiminde ekonomik olduğu kadar yoksulların zihinsel seferberlik süreçlerine nüfuz eden katmanlı ve kaotik bir siyasal ortamın inşa edilmesi de yine neoliberalizmin etki alanı içerisinde değerlendirilebilir. Neoliberalizm ve devlet/hükümet ortaklığının yoksullarda bir “dilsizleşme” ortaya çıkardığı hususuna da bu bakımdan ayrıca değinmek gerekmektedir. Erdoğan’ın (2023) yoksulluk merkezli araştırmasında yer alan bu kavram, AKP dönemi yoksullarının düşünsel üretim mekanizmalarından mahrum bırakıldığı tespitini içerir. Bu bakımdan neoliberalizm ve devlet/hükümet ortaklığı, yoksulların sınıfsal konumlarını bilinç düzeylerinden düşürerek siyasal tercihlerini, beğenilerini vs. yönetmektedir. Dilsizleşme, makbul bir yoksula ulaşma amacının bir yansıması olarak 12 Eylül’le birlikte vatandaşlık nosyonuna eklenen özellikler aracılığıyla hamaset devşirilmesinin önünü açmakta; devletin kutsallaştırılarak sosyal koruma mekanizmaları olmaksızın sahiplenilmesini sağlamaktadır.

Özellikle belediyeçilik hizmetleri ve sosyal yardımlar vesilesiyle yoksullarla organik bağ kuran AKP’nin popülist-klientalist ilişkiler gerçekleştirdiği ifade edilmektedir (Koray, 2017: 26). Ancak muhafazakâr hat üzerinden otoriter devletin de inşa olduğu (Bedirhanoğlu vd., 2010), aleyhine gelişen bölüşüm ilişkilerine rağmen muhafazakârlık, milliyetçilik, depolitizasyon gibi etkenlerle yoksulların da AKP destekçisi olduğu düşüncesi belirlemektedir. Neoliberalizmin yasaları işlerken gerçekleşen yoksullaşmanın yönetilmesi, geleneksel ve kültürel temaların araçsallaştırılmasını da içermiştir. Vatandaşları milliyetçi değerler ve muhafazakâr ahlak temelinde biçimlendirirken aynı zamanda neoliberal bireyler yetiştirmeyi amaç edinen AKP, örneğin millî eğitim politikalarında Müslümanlık ve Türklüğün birbirinden ayrılmaz bileşenler olduğunu kabul etmektedir (Coşar, 2014: 75). Eğitim politikalarının istendik davranış üretim alanı olarak vatandaşları biçimlendirici etkilerinin olması, devletin/hükümetin ulaşmak istedikleri bir vatandaş profili olduğunu imler. Bu perspektifle Üstel’in (2004) vatandaşlık eğitiminde kullanılan ders kitaplarını ele alarak ulaşmaya çalıştığı “makbul vatandaş” profili, neoliberal dönemde Türk-İslam sentezini içererek araştırma konusu olur. 12 Eylül’le

başlayan neoliberal dönemin AKP iktidarlarında hâkim unsurlar hâline gelmesiyle AKP iktidarlarının 12 Eylül'ün çıktısı olarak düşünülmesi üzerine yoğunlaşmak gerekmektedir. Neoliberal politikaların sürekliliği adına geleneksel ve kültürel temalardan beslenen bir siyasal hattın kurulması ve bunun AKP'nin ilk dönemlerinde sıklıkla söylem alanını işgal eden "istikrar"lı bir yönetim anlayışı oturtulması, uzun erimli seçim zaferleri elde edilmesine de ortam hazırlanmıştır. Ancak Eylül'le başlayan yeni ekonomik evre, bölüşüm ilişkilerinin emek aleyhine gerçekleştiği yoksullaştırıcı politikalar bütünü olarak kavranmaktadır. Bu bakımdan neoliberalizmin makbul vatandaşı, aynı zamanda bir makbul yoksul inşa süreci olarak işlemiş; geniş toplum kesimlerinin hak talepleri otoriterlik ekseninde pasifleştirilmiştir. Ücretlerin düşürülmesi, sendikasıylaştırmanın gerçekleşmesi, esnek işgücü piyasalarının inşa edilmesi, sosyal politikanın hak temelinden kopartılıp hayırseverlik temeline dönüştürülmesi gibi pek çok olumsuz etki, 12 Eylül'le başlayan yeni ekonomik evre, siyasal meşruiyet alanı inşa etmeden gerçekleşemez durumdadır. Bu bakımdan 12 Eylül'le başlayan depolitizasyon sürecinin, hamasi içerikleri belirgin bir siyasal meşruiyet sahası inşa etmeyle eş zamanlı yürüdüğünü göstermektedir. Neoliberalizmin kalıcı ekonomik politikaları için ihtiyaç duyduğu siyasal meşruiyeti Türkiye'de AKP'den devşirdiği ve AKP'nin bu amaçla geleneksel ve kültürel temaları araçsallaştırdığı ifade edilebilir.

Neoliberalizm, Yoksulluk ve Türkiye

İskoçyalı bir ahlak felsefecisi olan Adam Smith (1723-1790), sanayi devrimi öncesi ve sonrasına tanık olmuş ve "görünmeyen el" olarak ifade ettiği kendi kendine işleyen bir piyasa sistemi inşa olduğunu fark etmiştir. Refah yaratan bu sistemin serbest bırakılması ve herhangi bir müdahale yapılmaması gerekliliği üzerine düşünmüştür. Aslında Smith serbestleşmeyi, merkantilist döneme bir tepki olarak görmüştü. Devlet korumasıyla imtiyazlı hâle gelenleri ihracat fazlasıyla zenginleştirmeyi prensip edinen bir sistem olarak ifade edebileceğimiz merkantilizm karşısında serbestleşme, Smith'e, zenginleşmenin daha geniş bir alana yayılmasına hizmet edeceğini düşündürmüştü. Ancak öyle olmadı. Serbest piyasa ekonomisini hâkim unsur olarak kabul eden liberalizm, emekçi kesimin zenginleşmeden pay alamayıp yoksullaşmasına neden oldu (Kazgan, 2016: 14-18).

Liberalizm ile neoliberalizm arasındaki temel farkları iki ana eksenden değerlendiren Kazgan (2016), yeni liberalizmi ilkin, İngiltere'nin yürütücüsü olduğu küresel serbestlik düzeninin yaslandığı "altın-para" sisteminden ABD'nin yürütücülüğünde sermaye hareketleri serbestisi sağlayan "kâğıt-para" sistemine geçiş olarak görür. ABD dolarının küresel etki gücünün artışı ve ABD'nin neoliberal evrede hâkim güç olması bu değişime bağlanmıştır. İkinci fark ise, liberalizmin serbest piyasayı dayatan uygulamalarını ülkeler nezdinde değil, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar aracılığıyla ülkelerin borçlandırılarak gerçekleşmesidir (Kazgan, 2016: 22-23).

Kapitalizmin yeni bir aşaması olarak yorumlanan neoliberal evre, "üst sınıfların güç ve gelirlerinin yeniden tesis edildiği yeni bir toplumsal düzen" olarak tanımlanmaktadır (Dumeni ve Levy, 2014: 26). Tanımda yer alan "yeniden" ifadesi, şüphesiz II. Dünya Savaşı'ndan sonra hâkim olan refah devleti modelleriyle alt sınıflara yönelik sosyal harcamalar kastedilmektedir. 1945-70 arasına hâkim olan Keynesyen politikaların sermaye birikim sürecine katkı sunacağı düşünüldükçe tercih edilmesi ve yönetici sınıfların beklentilerinin karşılanmamasıyla bu politikalardan vazgeçilmesi (Campbell, 2014: 308), refah devletlerinin de dönüşümüne neden olmuştur. Sosyal alana yönelik harcamaları daraltan/yok eden neoliberal politikalar, piyasaya müdahaleyi reddederek kendiliğinden gelişecek olan piyasanın tüm toplumsal katmanlarla uyumlu hâle geleceğini savunan Şikago Okulu'nda teşekkül etmiştir.²

Neoliberalizm, ilkin, ekonomi politikalarındaki reformları içermektedir. Buna göre devlet, ekonomi politikalarını düzenleyici işlevini terk ederek özelleştirmelerin desteklenmesini ve ticaretin serbestleştirilmesini hedeflemekte; piyasanın kendi dinamikleriyle düzenlenmesini savunmaktadır (Steger ve Roy, 2010: 12-14, akt. Ganti, 2014: 91). II. Dünya Savaşı sonrasında toplumsal refahta artış gösteren emek politikalarına karşı “küresel bir saldırı” olarak kabul edilen neoliberalizm, “bölüşüm şokları, yoksulluk ve mülksüzleştirme” sonuçlarıyla kapitalizmin özgül bir evresi olarak yorumlanmaktadır (Dumenil ve Levy, 2000; Harvey, 2007, akt. BSB, 2015: 179).

Liberal perspektifin temel kabulü olan piyasaya müdahaleyi reddetme, kendiliğinden kurulacak piyasa ilişkilerinin devlet/hükümet/asker eliyle gerçekleştirilmesiyle ikircikli hâle gelir. İşgücü piyasalarının düzenlemelerden arındırılarak esnekleşmesi, ücretlerin düşürülmesi gibi politikalarla karşı emeği koruyacak sendika gibi mekanizmaların da geriletilmesi, devlet müdahalesi olmaksızın gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla neoliberal yeniden yapılandırma süreçleri, iktisadi sürecin siyasetle birlikte yürütülmesi (Munck, 2014: 108) ve geniş toplum kesimlerince kabul görmeye zorlanması süreci olarak da görülmelidir. Türkiye’de 1980’de açıklanan ve 24 Ocak Kararları olarak tarihe geçen neoliberal yeniden yapılandırma politikalarının ancak bir askeri darbeye yürürlüğe konulabileceği düşüncesi, bu ikircikli durumu belirgin kılmaktadır.

Neoliberal politikaların bir diğer temel prensibi ise, tam istihdama erişmekten vazgeçilmesi olmuştur. İşsizliğin artışı ve yedek işgücü ordusunun kurulması, emek örgütlerinin zayıflaması, ücretlerin düşmesi gibi yoksulluk üreten mekanizmalar oluşmuş ve toplumsal refahta belirgin bir azalma yaşanmıştır (Lapavitsas, 2014:65).

Türkiye’nin neoliberalizme fiilen geçişi, 24 Ocak 1980’de açıklanan kararlar ve aynı yıl Haziran ayında Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) ile yapılan üç yıllık stand-by anlaşmasıyla gerçekleşmiş; 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’yle bu politikalar katılaşarak sürmüştür. 24 Ocak Kararları’nı geçmiş ekonomi paketlerinden ayıran temel unsur, kısa vadeli olmayıp serbestleşme ve dışa açılma ekseninde uzun vadeye yayılmış yapısal uyum programı olmasıdır. Zira 1983’te iktidara gelen Anavatan Partisi (ANAP) ile iç ve dış piyasaların serbestleşme süreci hızlanmış; 90’lı yıllara “istikrarsızlığın, krizlerin ve finansal dalgalanmalar”ın damga vurmasıyla 1998 yılında IMF gözetimine sokulan Türkiye ekonomisi, 2000 yılında yürürlüğe giren stand-by anlaşmaları vesilesiyle koalisyon hükümeti ve sonrasındaki AKP hükümetlerince yeni liberal politikaları sürdürmüştür (Sönmez, 2009: 25-26; 55). Bu paralelde neoliberalizmin Türkiye’de devlet ve siyaset eliyle hegemonik bir yol tutturması da evreler hâlinde düşünülebilir. 12 Eylül militarist uygulamalar yoluyla otoriter devlet inşasına yönelirken sonraki evre, Anavatan Partisi (ANAP) dönemidir. Başarısız sonuçları olsa da bu evrede Yeni Sağ politikalarla hegemonik hamleler gerçekleştirilmiştir. Üçüncü evre, 1990’larda siyasal hegemonya kriziyle birlikte yürüyen neoliberal milli güvenlik hâkimiyetine sahne olmuştur. AKP dönemi ise son evre olarak neoliberalizmin muhafazakâr, popülist ve otoriter açılımlarla inşa edilmesi sürecine denk düşmektedir (Akça, 2018: 28).

Yine 24 Ocak Kararları ile Türkiye’nin neoliberalizme geçişi emekçiler nezdinde bir yoksullaştırma programı olarak işlemiştir. Ücretlerin yüksek olduğu ve bu nedenle Türkiye’nin ihracat yapamayıp batış yaşayacağı savunusu içinde olan kararlar, ücretleri disipline etmenin yollarını aramıştır. Sermaye çevrelerinin talepleriyle de uyumlu olan bu neoliberal arayış, ekonomik krizlerin faturasını emekçi kesimlere kesen bir sürekli yoksullaştırma programı olarak işleyecektir. 12 Eylül’le birlikte işgücü piyasasının denetim altına alınması ve sürekli emek aleyhinde işlemeye başlamasıyla neoliberal

politikaların hâkim unsurlar hâline geleceği şüphesizdir. Kararların mimarı olan Turgut Özal'ın sırasıyla başbakanlık müsteşarlığı, başbakan yardımcılığı, başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı yapması, neoliberalizmin kalıcı bir iktisadi yol tutturmak istediğini ve siyasal alanda da en yüksek seviyelerde temsil edildiğini göstermektedir (Boratav, 2019: 162-163).

1980-83 arasında askeri rejimin ve 1984-88 arasında Anavatan Partisi'nin (ANAP) iktisadi yöneliminde belirleyici olan neoliberal politikalarından 1989 yılındaki işçi eylemleri ve ANAP'ın yerel seçimleri ağır bir şekilde kaybetmesiyle gönülsüzce de olursa popülist ödünler verilmiştir. Bu bakımdan emekçi sınıflar, 12 Eylül'le başlayan olumsuz ekonomik süreci kendi lehlerine çevirebilmişlerdir. Ancak neoliberalizmin işleyiş biçimine aykırı olan bu durum ile neoliberal politikaların önerdiği serbestleşme süreci eş zamanlı gerçekleşmiş; popülizmle neoliberalizmin ortaklaştığı bir evre yaşanmıştır. 1998'den sonra artan kriz ortamı ve siyasal istikrarsızlıklar sonucunda Türkiye ekonomisi ve siyaseti uluslararası kuruluşların gözetiminde olacak ve AKP iktidarıyla birlikte Türkiye'de pek çok toplumsal, siyasal, ekonomik dönüşüm yaşanacaktır (Boratav, 2019: 193-198).

Günümüz kapitalizminin benimsediği neoliberal politikalarla yoksulluk küreselleşmiş (Şenses, 2006); Türkiye'de, AKP iktidarlarında, gerçekleşen yoksulluk deneyiminin siyasal yansımaları kaçınılmaz olmuştur. Muhafazakâr-milliyetçi-popülist siyasi oluşumların geleneksel-kültürel-günlük politikalarla yoksulların oy davranışında etkili olduğu olgusunu kaçırarak AKP dönemi yoksullarının, sosyal politikanın ve bölüşümün yoksulların aleyhine işlemesine rağmen AKP'yi destekliyor olması tartışılır olmuş ve bu kimi zaman suçlayıcı bir hâl de içermiştir. En genel hâliyle AKP döneminde sosyal politika hayırseverlik yaklaşımıyla bir dönüşüm geçirmiş ve bu, neoliberal politikalarla, dolayısıyla IMF-Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlarla uyumlu bir dönüşüm olarak yoksulların aleyhine işlemiş; yoksulları denetim altına alan güdümlü piyasa ilişkileri üretmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2023 yılını referans alarak yayımladığı 2024 Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, görelî yoksulluğu 13,6 olarak hesaplamıştır. Ancak TÜİK hesaplamaları ile veri yayımlama politikalarındaki tutarsızlıklar, yoksulluğun ölçülmesinde engel teşkil etmektedir. 2025 Temmuz ayındaki işgücü ve yoksulluk istatistikleri, neoliberalizmin Türkiye'de makbul yoksul tasarısına ulaşma ihtiyacını açıklar cinstedir. Buna göre, geniş tanımlı işsizlik oranı % 29,6; geniş tanımlı işsiz sayısı 12 milyon 30 bin olmuştur. Temmuz 2023'te 8 milyon 706 bin, Temmuz 2024'te 10 milyon 693 bin olan geniş tanımlı işsiz sayısı yükseliş göstermektedir. Yine işsizlerin % 83'ünün işsizlik ödeneğinden yararlanamadığı ve iş bulma umudunun sürekli azalıp umutsuz sayısının sürekli artış gösterdiği ifade edilmektedir (DİSK-Ar, 2025a). İşsizler için beliren kötü tablo, çalışanlar için de geçerlidir. Tüm çalışanların % 47,8'ine (8,3 milyon) denk gelen asgari ücret ve komşuluğunda çalışan sayısı, ücretin asgari değil ortalama olduğunu kanıtlamakta; ücretlerin reel düşüşü karşısında alım gücü düşmekte ve işsizlerin yanında emekçilerin de yoksullaşmasına neden olmaktadır (DİSK-Ar, 2025b). Açlık ve yoksulluk sınırı hesaplamaları da Türkiye'deki yoksulluk tablosunu derinleştirmektedir. Asgari ücretin 22.104 TL olduğu aynı dönemde (Temmuz 2025) dört kişilik bir ailenin açlık sınırı 25.952 TL, yoksulluk sınırı 89.768 TL'dir (BİSAM, 2025).³ Bekâr bir çalışanın yaşam maliyeti ise 33.982 TL ile asgari ücretin epey üstündedir (TÜRK-İŞ, 2025).

Neoliberal evreye geçildikten sonra zaten kötüleşen bölüşüm göstergeleri, AKP döneminde gerçekleşen rejim değişikliğinden sonra artarak devam etmiştir. 2016 yılında (Başkanlık rejiminden önce) Gayri Safi yurtiçi Hasıla'da (GSYH) emeğin payı %36,3 iken 2022'de on puan gerileyerek 26,3 olmuştur. Aynı dönemde sermayenin payı ise %47,5'ten %53,72'ye yükselmiştir (DİSK-AR, 2022). Yine Türkiye'de

en zengin %5 ile en yoksul %5 arasındaki gelir uçurumu, başkanlık rejiminden sonra bireysel gelir dağılımında bozulmaların yaşandığını ve gelir eşitsizliğinin derinleştiğini göstermektedir. 2016 yılında en zengin %5'in geliri en yoksul %5'in gelirinin 23,2 katı iken 2022 yılında 31 katına çıkmıştır. Bu yükseliş aynı zamanda, son yılda en zengin %5'lik kesimin gelirlerinin 11 puan yükselmesi olarak da hesap edilmiştir. Aynı yıl Türkiye'de Gini katsayısı⁴ 0,433'e yükselmiş ve Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'de ciddi bir gelir eşitsizliği yaşandığı saptanmıştır (DİSK-AR, 2024a).

Türkiye, bölüşüm şokları karşısında yoksul kesimlere koruma mekanizmaları sağlamada da yetersiz kalmış; sosyal korumaya diğer ülkelere oranla daha az kaynak harcamıştır. ILO verilerine göre dünyada ortalama olarak GSYH'nin %19,3'ü kadar kaynak ayrılan sosyal korumaya Türkiye GSYH'nin %10,5'i kadar kaynak ayırmış ve vatandaşına dünya ortalamasının yarısı kadar sosyal koruma sağlayabilmiştir. Batı, Kuzey ve Güney Avrupa'da ortalama olarak %27,9'a kadar çıkan sosyal koruma harcamaları (DİSK-AR, 2024b), gelir eşitsizliğinin derinleştiği Türkiye gibi ülkelerde çok daha fazla kaynak ayrılmasına ihtiyaç duyulmasına rağmen azalmış; yoksullaşmanın şiddeti derinleşmiştir. Yine güncel dönem emeklilik göstergeleri de Türkiye'de yaşanan yoksulluğun boyutları hakkında fikirler vermektedir. 2024 yılında sosyal koruma harcamalarına (sağlık harcamaları dahil) Ermenistan, Irak ve Azerbaycan'dan sonra en az kaynak ayıran dördüncü ülke olan Türkiye'de emeklilik harcamaları, GSYH'nin %4,3'üne denk düşmektedir. İtalya'nın %14,9 ile ilk sıradayken Yunanistan %16,3 ile ikinci sıradadır. Ülkelerin emekliliğe ayırdığı bütçeyi hesaplayan İLO verileri, Türkiye'nin emeklilere en az pay ayıran ülkelerden biri olduğunu kanıtlayarak emekli aylıklarının arttırılmasına yönelik taleplere karşı hükümetin kaynak olmadığına dair savunularını da boşa çıkarmaktadır (DİSK-AR, 2024b).

Makbul Yoksulluk

AKP'nin başarısız ekonomi politikalarına rağmen iktidarını sürdürmesi, güncel dönem Türkiye'sinde hâlihazırda tartışılan bir olgudur. Ülkedeki politik atmosferin sertleşmesi dolayısıyla toplumsal kamplaşmaların olması, siyasi hesaplar, kimlik politikaları, muhafazakârlaşma, medyanın ve basının kontrolü, rejim değişikliği gibi pek çok nedenle bu soruya açıklama getirilebilir. Ancak hiçbir, belirsizliklerin ve risklerin yaşandığı, temel yaşam gereksinimlerine ulaşımın zorlaştığı, belirgin bir şekilde refahın düştüğü, işsizliğin ve özellikle atıl iş gücünün çoğaldığı, çalışanların büyük hak kayıplarına uğradığı, çalışma saatlerinin arttığı, reel ücretlerin düştüğü, kamu hizmetlerinin piyasalaştığı ve dolayısıyla eğitim/sağlık gibi temel kamusal hizmetlere erişimin zorlaştığı bir dönemde, mevcut siyasal iktidarın varlığını sürdürebilmesine cevap üretmeye yeterli olmaz. Bu durum, ekonomik hayatın güdümlü ilişkilerle kontrol edilmesini gerekli kılmaktadır. Yoksulların siyasal davranışı üzerinde kontrol ve yönlendirme mekanizmalarının varlığını iddia etmek, bir yandan "komplo teorileri" yakıştırmalarına da maruz kalmaktır. Ancak küresel ve ulusal ölçekte gerçekleşen yoksulluk yönetimi, güdümlü ilişkiler vasıtasıyla siyasal davranışı kontrol etmiştir. Ekonomik süreçlerin siyasal süreçler vasıtasıyla kabul gördüğü bir serbest piyasa ekonomisine sahip olan Türkiye'de, yoksulluk üreten bir mekanizma olan neoliberal politikalar verilen destek, AKP'ye verilen destek anlamına gelmektedir. Elbette AKP'ye verilen her destek neoliberal politikalar dolayısıyla değildir. Bunun siyasal, toplumsal, tarihsel pek çok nedeni mevcuttur.

AKP dönemlerindeki yoksulların lehine ekonomik uygulamaları referans alarak yoksulluğun siyaset üzerinde yönlendirici bir etkisinin olduğu görüşü çerçevesinde etkin; siyasal ve ekonomik sistemin karar ve uygulamalarıyla ise edilgen görünen yoksullar, siyasal tercihlerini etkileyen pek çok unsura maruz kalmaktadır. Bir bakıma yoksulluk yönetimi anlamına gelen bu maruziyet, yoksulların hak talep eden

aktif vatandaşlar olarak var olmasını engellemektedir. Yoksulların demokratik süreçleri aktif kullanan kimseler olma ihtimali, ekonomik ilişkileri biçimlendiren siyaset üzerinde baskı oluşmasına neden olacaktır (Yılmaz, 2012: 399). Bu bakımdan, II. Dünya Savaşı'ndan sonra hâkim Keynesyen iktisat politikalarının sermaye birikim sürecine destek olabileceği kanısıyla sermayedarlar tarafından tercih edildiği düşüncesi kadar, emek mücadelesiyle elde edilmiş kazanımlar sonucu olduğu da ifade edilmektedir (Campbell, 2014: 305-324). Yoksulların demokratik aktif vatandaşlığı, aynı zamanda hak talepleri olarak işleyecektir. Bu sebeple piyasa ve kamu ortaklığı teşekkülünden oluşan neoliberal politikalar, Türkiye'de vatandaşlık nosyonları açısından belirleyici olmuşlar ve yoksullaştırıcı mekanizmaların gittikçe artış göstermesine rağmen varlıklarını koruyabilmişlerdir.

Makbul yoksul ifadesi, Üstel'in (2004) *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde* adlı eserinden ilhamla tercih edilmiştir. Çalışmada, vatandaşlık eğitiminde kullanılan kitaplardan⁵ istifade ederek cumhuriyet öncesi dönemden günümüze kadar olan süreçte, "siyaset sınıfının" ulaşmayı amaçladıkları "makbul vatandaş" profili analiz edilmektedir. Bu bakımdan neoliberal dönemin makbul vatandaş tasarısı, aynı zamanda neoliberal yoksullaştırma mekanizmalarından kaynaklanan bir makbul yoksul inşa süreci olarak da düşünülmelidir.

Üstel'in 1980'den sonra çizdiği makbul vatandaş profiline, "siyasi istikrarın sağlanması" adına "tehlikelere karşı devletini koruyan" ve milliyetçi-muhafazakâr tutumu belirgin kılan iki önemli özellik eklenmiştir: Müslümanlık ortak paydası ile olağanüstü hâl yurttaşlığı. Buna göre, '80'den önce "dil" ve "ırk" olan vatandaşlık ortak paydalarına ek olarak eklenen Müslümanlık ortak paydası, "birlik-beraberlik duygusunun pekişmesinde dindaşıktan yarar ummak"tır (2004: 328). Olağanüstü hâl yurttaşlığı ise, ekonomik ilişkilerin toplumsal yaşamı belirlediği düşüncesinden oldukça uzak kalarak mevcut sistemin vatandaşlarca korunması ihtiyacına denk düşmektedir:

"1980 sonrası Vatandaşlık Bilgileri kitaplarında dikkati çeken bir başka nokta da erken Cumhuriyet dönemi militan yurttaş profilinin bu kez boyutları ve aktörleri genişletilmiş ve ayrıntılandırılmış bir tehdit ve tehlike algısına karşı seferber edilmesidir. "İç" ve "dış" düşmanlardan oluşan paranoid dünya tasarımında, gerçek ya da potansiyel tehdit ve tehlike temasından söyleminden hareketle sürekli teyakkuz ruhunun egemen olduğu bir olağanüstü hal" yurttaşlığı (ve yurtseverliği) telkin edilir." (2004: 328).

'80 sonrasında ücretlerin düşürülmesi gibi emek tarafı için hayati önem taşıyan politikaların yanında sendikasıztırma, korumasız bırakma ve depolitizasyon gerçekleştirme gibi etkenlerle mücadele alanlarını tıkayan pek çok unsur mevcuttur. Bu bakımdan olağanüstü hâl yurttaşlığı, yapısal nedenlerle gerçekleşen yoksullaştırmaya karşı mücadeleyi, "iç düşman" olarak kabul etme eğilimi barındırmaktadır.

12 Eylül'den sonra Türkiye'de uygulamaya konan neoliberal politikaların AKP döneminde tam hakimiyet sağlaması, vatandaşlık nosyonuna eklenen Müslümanlık ortak paydası ve olağanüstü hâl yurttaşlığı ile mümkün olmuştur. Siyaset sınıfının genelde vatandaşların, özelde yoksulların sınıfsal konumlarını gölgeleme işleviyle kimliklendirerek biçimlendirmesi, neoliberalizmin Türkiye'de kök salmasına imkân tanımıştır. AKP döneminde milliyetçi-muhafazakâr referansların giderek ekonomik bir rasyonalite anlamına gelmesiyle yoksullar "parti, STK, belediye, cemaat" gibi oluşumlarda bulunmaya yönlendirilirken (Özet, 2020: 344) mevcut ekonomik ve siyasi sistemin "korunması", yoksullara yüklenen bir borç olarak düşünülmelidir.

Neoliberalizmin makbul yoksul tasarısının kaynakları cumhuriyet öncesi makbul vatandaş profiline kadar uzanmaktadır. Türk hikâyeciliğinde özel bir yeri olan Ömer Seyfettin'in, konusunu Osmanlı tarihinden aldığı *Pembe İncili Kaftan* adlı öyküsü (Akyüz, 1995: 187), Üstel'in "makbul vatandaşın peşinde" iken cumhuriyet öncesi için saptadığı "olağanüstü hâl yurtseverliği" paralelinde gelişmektedir. Öykü, içeriğiyle '80 sonrası olağanüstü hâl yurttaşlığının kaynaklarını belirgin kılması ve makbul yoksul tasarısına bir zemin oluşturmaları bakımından incelenecektir.

Türkiye Makbul Yoksulu İnşasının Kaynaklarından Bir Örnek: Muhsin Çelebi

Pembe İncili Kaftan (1917) öyküsü, içeriği ve atmosferiyle kutsal devlet olgusunu işlemekte; devletin itibarı için fedakârlığı ve sadakati merkeze alarak gelişmektedir. Öyküde başkışı Muhsin Çelebi şahsında, devletin onuru ve şanı için servetini hiçe sayan ve bu yolla yoksullaşan birey anlatılır. Muhsin Çelebi, devlet için yoksullaşmayı önemsemeyen, hatta bundan gurur duyan bir kimsedir. Öykü, ulus inşa sürecinin hemen öncesinde yayımlanır ve devletin yeniden yapılandırıldığı modernleşmeci kaotik ortamdan değil, tarihi bir dönemden bahseder. Ancak öykü, cumhuriyet dönemi vatandaşlık anlayışının temellerini ve neoliberal dönem Türk vatandaşlığının kökenlerini barındırması bakımından önem arz eder ve makbul yoksul tasarısına yerinde bir örnek oluşturur.

Öykünün zamanı, Osmanlı padişahları ile Şah İsmail arasındaki mücadelelerin gerçekleştiği bir döneme denk gelir. Öykü, Osmanlı tarihinde Safevilerle yapılan mücadelelerin simge padişahı I. Selim (Yavuz Sultan) döneminden önceki II. Bayezid dönemidir ve bu padişah, öyküye göre tasavvufa meyilli, savaştan hoşlanmayan bir kimsedir. Öyküde padişahın özellikleri, vatanını korumaktan aciz bir tonlama içererek devlete sahip çıkılması gerektiğini hissettirmektedir. Bu bakımdan bu öyküyü, Safevilerle mücadelede başarılı olmanın zeminini içeren bir öykü olarak değerlendirmek gerekir. AKP döneminde işleyen "ecdadın icadı" (Ünal Çınar, 2020) sürecinin de benzediği üzere bu öyküde de kutsal devlet, geleneksel temalarla inşa edilmiştir.

Devletlerarası mücadelelerin düşmanlaşma ürettiği ulus inşa süreçleri, öykünün yayımlandığı tarihlerde özellikle hatırlanmakta ve "vatanını seven" güçlü bir figür üzerinden temsiliyetler oluşturmaktadır. Öyküdeki milliyetçi muhafazakâr tutum, öykünün atmosferinden ve kurgusundan net olarak sezilmektedir. Sözgelimi Muhsin Çelebi, devletini seven, namaz kılan bir kimsedir. Öykü, yazıldığı tarih ve koşulları itibarıyla tezli edebiyat⁶ ürünü olarak görülebilir.

Devletin yeniden yapılandırılması ve ulus merkezli yeni bir kuruluş süreci halkın biçimlendirilmesi olarak işlemiş ve edebiyat; Yeni Lisan hareketi, Türkçülük ve Türkçecilik hareketleri ile entelektüel zemine kavuşmuştur. Öykünün yayımlandığı tarihte halkın biçimlenişi ise, konu alanımız bakımından tarihsel bir önem taşımaktadır. 1908'den sonraki *Malumat-ı Medeniye* kitaplarında işlenen "olağanüstü hâl yurtseverliği", 12 Eylül rejimi vatandaşlığının atası konumdadır:

"...Balkan Savaşları'nın ulusal onurda yarattığı travma, arkadan vurulmuşluk duygusu ve geç milliyetçiliğin (Türkçülük) alelacele kotarmak zorunda kaldığı "vatan" anlayışı, yurtseverliğin tanımının bir olağanüstü hâl yurtseverliği (ve çatışma dili) temelinde belirlenmesine yol açacaktır. Söz konusu yurtseverlik anlayışının, iki temel sonucu olacaktır. İlki, yurtseverliğin en yüce dışavurum biçimi olarak kabul edilen "hakk-ı hayatını vatan uğrunda feda etme"nin, nekrofil bir dayanışma duygusuna zemin hazırlamasıdır. İkincisi ise, kimi ders kitabı yazarlarında görüldüğü gibi imparatorluk bakiyesi Türkler üzerinden inşa edilmek istenen bir organik "ulus" ve yurttaşlık anlayışıdır. Bu anlayış, daha sonra Cumhuriyet dönemi kitaplarına da damgasını vuracak olan

"kurucu unsur Türkler" vurgusuna, ulusun özcü niteliklerle donatılmasına (benzersizlik söylemine) uygun bir çerçeve sunacak, dolayısıyla da "dünün tebaası" kimi unsurlardan hareketle kurgulanacak "öteki"lerin icadında önemli bir işlev yüklenecektir." (Üstel, 2004: 321-322).

12 Eylül rejimiyle vatandaşlık nosyonuna eklenen "olağanüstü hâl yurttaşlığı" motifi, kaynağını, II. Meşrutiyet'le birlikte girilen vatandaşları biçimlendirme sürecinden ilham almaktadır. Bu perspektifle devlet, toplumsal hayatın kurgulanışı bakımından kutsallaştırılmış; yapısal ekonomik tercihlerin yürütücüsü olarak sorgulanmadan uzaklaştırılmıştır.

Öyküde vezir ve sadrazamlar, baş başa verip devletin şanını koruyacak bir elçi arayışına girmişlerdir. Çünkü, Şah İsmail'in "altınlara, sırmalara ve elmaslara boğarak kendilerine gönderdiği elçisi"ne padişahın elini öpme izni vermeyip dizini öptürmüşlerdir ve Şah İsmail'in buna karşılık vereceğini düşünmekteLERdir. Düşmanlaşan özellikleriyle Şah İsmail'in mat edilmesi gerekmektedir. Ancak Şah İsmail, kendisine gönderilen elçiyi küçük düşürecek ve belki de öldürecektir. Bu sebeple cesur ve devletine leke sürülmesine izin vermeyecek; Şah İsmail'le mücadele verebilecek bir elçiye ihtiyaç vardır. Bu arayışın sonucu olarak bulunan öykünün başkışısı Muhsin Çelebi'nin ilk tariflenmesini içeren kısım şöyledir:

"- Ben, tam bu elçiliğe uygun bir adam biliyorum, dedi, babası benim yoldaşımdı. Ama devlet memurluğunu kabul etmez.

- Kim?

- Muhsin Çelebi.

Sadrazam bu adamı tanımıyordu. Sordu:

- Burada mı oturuyor?

- Evet.

- Ne iş yapıyor?

- Biraz zengindir. Vaktini okumakla geçirir. Tanımazsınız efendim. Hiç büyüklerle ahbaplık etmez. Büyük mevkiler istemez.

- Niye?

- Bilmem ama, belki "düşüşü var" diye.

- Tuhaf...

- Ama çok yüreklidir. Doğrudan ayrılmaz. Ölümünden çekinmez. Birçok kez savaşmıştır. Yüzünde kılıç yaraları vardır.

- Bize elçi olmaz mı?

- Bilmem.

- Bir kere kendisini görsek...

- Bilmem, çağırınca ayağınıza gelir mi?

- Nasıl gelmez?

- Gelmez işte... Dünyaya minneti yoktur. Şahla dilenci, gözünde birdir.

- Devletini sevmez mi?

- Sever sanırım.

- O halde biz de kendimiz için değil, devletine hizmet için çağırırız.

- Deneyiniz efendim."

(Seyfettin, Erişim tarihi: 12.09.25)

“Devletini sevme” motifinin öyküde temel referanslardan biri olmasıyla gerçekleşen Muhsin Çelebi’nin davranış biçimleri, yoksul bireylerin “vatan, devlet” gibi kavramlar aracılığıyla sınıfsal konumlarını unutturma işleviyle var olur. Ancak öyküde Muhsin Çelebi, zengin bir kimsedir ve devleti için yoksullaşmayı özellikle tercih etmiştir. Bu bakımdan egemen sınıflara yönelik bir çağrı da içermiş olabilir öykü: Devletiniz için servetinizden vazgeçin! Ancak egemen sınıflar, özellikle feodal sistemin çözülüşünden sonra piyasalar aracılığıyla yapısal süreçleri kontrol etmeye başlamışlardır. Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki ekonomik arayışlar ve 29 Bunalımı’nın etkisiyle içe kapanma gerçekleşmiş ve devletçilik ilkesiyle piyasayı kurgulayan müdahaleci bir ekonomik yaşam inşa olmuştur. Ancak Türkiye de diğer ülkeler gibi, sermaye birikimi sürecine girmek zorunda kalmış ve zamanla neoliberalizmin sahil ülkelerinden biri hâline gelmiştir. Yoksul ve zengin arasındaki ekonomik ve sosyal mesafeleri/uçurumları sermaye lehine soğurma işlevine, kutsal devlet motifine önyak oluşturan milliyetçi muhafazakâr bir Türk-İslam senteziyle ulaşılmıştır.

Başkişinin özellikleri etrafında bir biçimlenme içeren öykü, Muhsin Çelebi’nin servetini satarak devlet görevini yerine getirmekteki ısrarını da ayrıca içerir. Muhsin Çelebi, devletine basit sayılabilecek bir hizmet/görev için olsa bile yoksullaşmayı umursamamaktadır. Hatta, sadrazamın ısrarlarına rağmen devletin maddi desteğini özellikle kabul etmez ve elçilik görevini yerine getirmenin tek koşulu olarak giderlerini kendisi karşılayarak lüks içerisinde Şah İsmail’e gidecektir. Muhsin Çelebi’nin öyküdeki ikinci tariflenmesi de milliyetçi-muhafazakâr bir içerikle kurulmakta ve olağanüstü hâl yurtseverliğinin biçimleniş dinamikleri hakkında fikirler vermektedir:

“...Sadrazam hâlâ ellerinde tuttuğu kıvrık kâğıtlara bakarak içinden, "Ne biçim adam? Acaba deli mi?" diyordu. Ama hayır... Bu çelebi, çok akıllı bir insandı! Yiğide, alçağa gerek duymayacak kadar bir serveti vardı. Çamlıca ormanının arkasındaki büyük mandırayla büyük çiftliğini işletir, namusuyla yaşar, kimseye eyvallah demezdi. Yoksula, zayıflara, gariplere bakar, sofrasından konuk eksik olmazdı. Dinine bağlıydı. Ama tutucu değildi. Din, ulus, padişah aşkını ta yüreğinde duyanlardandı. Devletin büyüklüğünü, kutsallığını anlardı. Tek ülküsü, "Tanrı'dan başka kimseye secde etmemek, kula kul olmamak"tı..." (Seyfettin, Erişim tarihi: 12.09.25).

Öyküden alıntılanan bu kısım, tezli edebiyat içeriğinin bu öyküdeki örneğini oluşturmaktadır. Muhsin Çelebi, her açıdan “üstün” bir kimsedir ve milliyetçiliğin ana savunusu olarak üstünlük sıfatlarını ve belirteçlerini taşır. Bu sebeple de devleti için görevini yerine getirirken herhangi bir ücret talep etmez ve bütün giderlerini, servetini göz kırpmadan harcayarak karşılar. Yoksullaşması ve ömür boyu yoksul yaşayacak olması önemli değildir. “Buyun eğmeyen”, “el etek öpmeyen”, “devletlilerin arkasında dalkavukluk yapmayan”, sadrazamın karşısında “dimdik duran” Muhsin Çelebi, modern vatandaş temsiliyeti içerir ve servetini devlet için harcar. Bu bakımdan başkişi, varsıl kitlenin biçimlenmesi uğraşısı olarak görülebilir. Ancak aynı zamanda devlet için göze alınacak bir yoksullaşmayı da içerir. Öyküde Muhsin Çelebi, devleti temsil ederken uğruna evini, mandırasını vs. rehine verdiği pembe incili kaftanı Safevi Şah’ına bahşiş bırakırcasına fırlatır ve devletin şanını korur. Görevi bitince herhangi bir beklentiye girmez ve gözlerden uzak borçlu bir yoksul hayatı sürer.

Öyküde konumu alanımız bakımından bir diğer önemli nokta, devletin şanı için gerçekleşen bu yoksullaşma sürecinde Muhsin Çelebi’nin devlet görevlilerinin dahi şaşkınlıkla karşıladığı pembe incili kaftanı alma düşüncesi ve sürecidir. Muhsin Çelebi, devlet için fedakârlık yapmak istemekte ve bu görevi kendi koşullarıyla yerine getirecektir. Ancak devletin şanı için gerekli olan zenginlik göstergelerini edinmek, büyük bir servete sahip olmakla eşdeğerdir. Muhsin Çelebi, pembe incili kaftan

adında çok pahalı bir kaftan alacağını söyler. Sadrazam, görevinden sonra kullanamayacağı değerli bir eşya için kendini zora sokmaması gerektiğini ifade etse de Muhsin Çelebi'nin cevaplarında kutsal devlet motifinin aynı zamanda yoksullaştırma ile birlikte gerçekleştiğini görülür:

“- Hayır, dedi (Muhsin Çelebi), hazineden bir pul almam. Gerekli göz alıcı muhteşem takımlı atları, süslü hizmetkârları ben kendi paramla düzeceğim. Hatta...

Sadrazam gözlerini açtı.

- ... Hatta sırtıma Şah İsmail'in ömründe görmediği ağır bir şey giyeceğim.

- Ne giyeceksin?

- Sırmakeş Toroğlu'ndaki, kumaş Hint'ten, harcı Venedik'ten gelme, "Pembe İncili Kaftan"ı alacağım.

- Ne... O kadar parayı nereden bulacaksın, oğlum?

...Muhsin Çelebi bu ünlü kaftanı nasıl alacağını anlattı:

- Çiftliğimle mandıramı ve evimi rehine vereceğim. Tüccarlardan on bin altın borç toplayacağım, iki bin altını atlarla hizmetkârlara harcayacağım. Geriye kalan sekiz bin altınla da bu kaftanı alacağım.

Sadrazam bu davranışı uygun bulmadı:

- Geldikten sonra bu kaftan senin işine yaramaz. Yalnız bir gösteriş aracıdır. Mallarını elinden çıkaracaksın. Yoksul düşeceksin.

- Hayır, sekiz bin altına alacağım kaftanı altı ay sonra Toroğlu benden yedi bin altına geri alır. Yedi bin altınla ben çiftliğimi rehinden kurtarırım. Geri kalan borçlarımı ödeyemezsem, varsın babamın yadigâr bıraktığı mandıram devlete feda olsun... Devletten hep alınmaz ya... Biraz da verilir!”

(Seyfettin, Erişim tarihi: 12.09.25).

Öykünün konu alanımız bakımından kritik cümlelerinden biri de yukarıdaki alıntıda yer alan son cümledir. Devletten “hep alınmaz” ifadesinin detaylarını elbette bilemiyoruz. Ancak, devlet adı verilen yönetim organizasyonlarını içeren kurumsal yapıların feodal dönemde halkı ya da vatandaşı “tebaa” olarak gördüğü bilinen bir gerçektir. Feodalitenin devleti de -farklı araçlar ve kabuller içerse de- kapitalizmde olduğu gibi vergiler aracılığıyla alt sınıflardaki kesimleri yoksullaştırma süreci olarak işlemiştir. Seçkin bir yapı anlamına gelen “soylu” ya da “ayan” olarak ifade edilen kesimlerin devlet organizasyonlarını yönetme kapasitelerinin artışı ve toplumsal hareketlerin artış göstermesi gibi nedenlerle feodal yönetimler tarih sahnesinden silinmiştir. Ancak yoksul kesimler, eşitsizlik mekanizmalarının devam ettiği bir yaşam sürmek zorunda kalmışlardır. Bu bakımdan yoksul kesimlerin sığınacağı bir devletlerinin olması düşüncesi işlenmiş ve devlet, yoksulların emeği üzerine inşa edilmiştir. Öyküde ifade edilen “devletten hep alınmaz, biraz da verilir” ifadesinin yoksulları biçimlendirme uğraşısını bu açıdan göz önünde tutmak gerekir. Kapitalist süreçleri işleten devletin varlığı, halkının yoksullaşmasına bağlı gibidir.

Öyküde Muhsin Çelebi, devlet görevini mağrur bir şekilde yerine getirir ve pembe incili kaftanı Şah İsmail'in sarayında özellikle bırakır. Bu, devletin şanını korumak için düşmanı alaya almanın nedeni olarak işlenir:

“...Muhsin Çelebi, tahtın önünden çekilince şöyle bir çevresine baktı. Oturacak bir şey yoktu.

Gülümsedi. İçinden, "Beni zorla ayakta, saygı duruşunda tutmak istiyorlar galiba..." dedi. Bir an düşündü. Bu harekete nasıl karşılık vermeliydi? Hemen sırtından Pembe İncili kaftanını çıkardı.

Tahtın önüne yere serdi. Şah İsmail, vezirleri kumandanları aptallaşmışlar, şaşkınlık içinde bakıyorlardı. Sonra bu değerli kaftanın üzerine bağdaş kurdu. Dev, ejderha resimleri işlenmiş sivri kubbeyi, yaldızlı kemerleri çınlatan gür sesiyle:

- Mektubunu verdiğim büyük padişahım. Oğuz Kara Han soyundandır! diye haykırdı. Dünya yaratıldığından beri onun atalarından kimse kul olmamıştır. Hepsi padişah, hepsi hakandır. Ataları doğuştan beri hükümdar olan bir padişahın elçisi, hiçbir yabancı padişah karşısında divan durmaz. Çünkü dünyada kendi padişahı kadar soylu bir padişah yoktur... Çünkü...

Muhsin Çelebi Türkçe olarak bağırdıkça; Türkçe bilmeyen şah kızıyor, sararıyor, morarıyor, elinde heyecandan açamadığı mektup tir tir titriyordu... Tahtının arkasındaki cellatlar kılıçlarını çekmişlerdi. Muhsin Çelebi bağırdı, çağırdı. Danışmanlar, vezirler, cellatlar, savaşçılar hükümdarlarının sabrına, buna dayanmasına şaşıyorlardı. Hatta içlerinden birkaçı mırıldanmaya başladı. Muhsin Çelebi sözünü bitirince izin filan istemedi, kalktı. Kapıya doğru yürüdü. Şah İsmail taş kesilmişti. Çaldıran'da kırılacak olan gururu, bugün bu tek Türk'ün ateş bakışları altında erimişti. Muhsin Çelebi dışarı çıkarken, kendi gibi şaşkınlıktan donan nedimelerine:

- Şunun kaftanını veriniz! dedi.

Savaşçılardan biri koştu. Tahtın önünde serili kaftanı topladı. Türk elçisine yetiştirdi:

- Buyurun, kaftanınızı unuttunuz.

Muhsin Çelebi durdu. Güldü. Çıktığı kapıya doğru dönerek şahın işiteceği yüksek bir sesle:

- Hayır, unutmuyorum. Onu size bırakıyorum. Sarayınızda büyük bir padişah elçisini oturtacak seccadeniz, şilteniz yok... Hem bir Türk, yere serdiği şeyi bir daha arkasına koymaz... Bunu bilmiyor musunuz? dedi."

(Seyfettin, Erişim tarihi: 12.09.25).

Milliyetçi söylemin tercih edildiği bu öyküde kutsal devlet için bütün servetini satarak kaftan alan Muhsin Çelebi, bu kıymetli eşyaya düşmanın onurunu kırarak şekilde basitçe yaklaşmış ve tüm tavır ve davranışlarıyla onları mat etmiştir. Ancak Muhsin Çelebi'nin milliyetçi gururu, bu üstün davranışını anlatmasına da izin vermemektedir. Devleti için yoksul kalan Muhsin Çelebi'nin bundan sonraki yaşamı farklılaşacaktır:

“(Sadrazam)- Ben satın almak istiyorum oğlum, kaftanın burada mı? dedi.

- Hayır, getirmedi.

- Acemistan'da mı sattın?

- Hayır, satmadım.

- Çaldırdın mı?

- Hayır.

- Ya ne yaptın?

Sadrazam üsteledi, tekrar tekrar sordu. Kaftanın ne olduğunu bir türlü anlayamadı. Muhsin Çelebi yaptığıyla övünecek kadar küçük ruhlu değildi. O akşam Üsküdar'a döndü. Ertesi gün yedi bin altını geri almak için kendisini bulan sırmakeş Toroğlu'na da, kaftanı ne yaptığını söylemedi. Meraklı İstanbul'da hiç kimse, ünlü "Pembe İncili Kaftan"ın "Nasıl, nerede, niçin" bırakıldığını öğrenemedi. Tebriz Sarayı'ndaki serüven, tarihin karanlığına karıştı, sır oldu. Ama eski zengin Muhsin Çelebi, bu kaftan için girdiği borçları verip, çiftliğini, mandırasını, iratlarını rehinden kurtaramadı. Elçilikten yadigâr kalan atıyla değerli taşlarla süslü takımını satıp, Kuzguncuk'ta

minimini bir bahçe aldı. Onu ekip biçti. Çoluğunun çocuğunun ekmeğini çıkardı. Ölünceye kadar Üsküdar Pazarı'nda sebze sattı. Pek yoksul, pek acı, pek yoksun bir hayat geçirdi. Ama yine de ne kimseye boyun eğdi, ne de bütün servetini bir anda yere atmakla gösterdiği fedakârlık üzerine gevezelikler yaparak, boşu boşuna övündü...” (Seyfettin, Erişim tarihi: 12.09.25).

Yeni bir devletin kuruluş sürecinde bu türden öykülerin yazılması doğal bir sürecin ürünü görünmektedir. I. Dünya Savaşı ve sömürgecilik rekabetinin dünyayı getirdiği nokta itibarıyla ulusal bir kurtuluş reçetesi sunmanın ekonomik olduğu kadar toplumsal, tarihsel nedenleri de ayrıca mevcuttur. Ancak kutsal devlet motifi, meşrutiyet döneminin 12 Eylül rejimine devrettiği miras ve bunun AKP dönemindeki topyekûn piyasalaşma sürecinde politik kabiliyet sağlayan hamasi içerikler üretmiş; emekçi sınıflar ve yoksullar aleyhine işleyen kapitalizmin yeni aşamasında destekçi hâline gelmiştir. 12 Eylül rejimi ile gerçekleşen olağanüstü hâl yurttaşlığı, AKP döneminde darbe girişimi sırasında ve sonrasındaki toplumsal ve siyasal atmosferi belirlemiş ve bunun etkisiyle rejim değişikliğine gidilmiştir. Başkanlık Sistemi gerek ulusal gerek uluslararası ölçekte piyasalaşmayı sürdürürken “güçlü devleti” inşa etme uğraşısı vermiş, vermektedir. AKP mitinglerinde sıklıkla tekrar edilen “Tek Millet, Tek Bayrak, Tek Vatan, Tek Devlet” gibi sloganların ve “yerli ve millî” gibi söylemlerin içermediği ekonomik yaşam, aslında emek-sermaye çelişkisi, zenginlik-yoksulluk ilişkisi arasındaki yaşamsal mesafe içeriğinin baskılanması anlamına gelmektedir.

Sonuç

Neoliberal politikalar, 24 Ocak Kararları (1980) vesilesiyle Türkiye’de aktif olmaya başlamış ve 12 Eylül Askeri Darbesi ile uluslararası piyasalara eklenme süreci hız kazanmıştır. Darbenin toplumsal, ekonomik, siyasal, hukuki atmosferi yeni politikalar çerçevesinden yapılandığı kapitalizmin bu yeni evresi, Türkiye’de vatandaşlık nosyonuna eklenen kültürelci ve hamasi etkenlerle birlikte yürümüştür. Bu bakımdan neoliberal dönem Türkiye makbul vatandaşı, bir anlamda makbul yoksul olarak konumlanmıştır. Bölüşümün sermaye lehine düzenlenmesiyle yoksullar piyasa dinamikleri karşısında korumasız kalmış ve sosyal politika, AKP iktidarlarında hayırseverlik ekseninde dönüşüm geçirmiştir. Yoksullaştırıcı politikalara rağmen AKP iktidarlarında tam hakimiyet kurulmasıyla Türkiye’ye yerleşen neoliberalizm, yeni makbul vatandaşı Müslümanlık ortak paydası ve olağanüstü hâl yurttaşlığı ile biçimlendirme uğraşısı vermiştir. Cumhuriyet öncesindeki olağanüstü koşullar, Türkiye’ye özgü neoliberal dönem makbul yoksul kaynaklarını barındırması bakımından bu çalışmaya konu olmuş; Türk hikâyeciliğinde özel bir yeri olan Ömer Seyfettin’in *Pembe İncili Kaftan* adlı öyküsünde olağanüstü hâl yurtseverliği ve yurttaşlığının yansımaları irdelenmiştir. AKP döneminde de belirgin olan devletin yoksullara koruma sağlaması prensibinden, vatandaşların yoksullaşmalarına rağmen devletini koruması gerektiği prensibine geçiş, paranoid dayanaklarla desteklenmiştir.

Kaynakça

Akça, İsmet (2018). “1980 Sonrası Türkiye’de Hegemonya Projeleri ve Otoriterizmin Değişen Biçimleri”, *“Yeni Türkiye”ye Varan Yol- Neoliberal Hegemonyanın İnşası*, Der. İsmet Akça, Ahmet Bekmen, Barış Alp Özden, İstanbul: İletişim Yayınları.

Akyüz, Kenan (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

BSB (Bağımsız Sosyal Bilimciler) (2015). *AKP’li Yıllarda Emeğin Durumu*, İstanbul: Yordam Kitap.

BİSAM (Birleşik Metal İşçileri Sendikası) Sınıf Araştırmaları Merkezi (2025). Açlık ve Yoksulluk Sınırı Araştırması, <https://birlesikmetal.org/aclik-ve-yoksulluk-siniri-temmuz-2025-donem-raporu/>. Son erişim tarihi: 12/09/2025.

Bedirhanoglu, P., Uzel, İ., & Duru, B. (2010). “Türkiye’de Neoliberal Otoriter Devletin AKP’li Yüzü”, *World Policy Journal*, 24(3), 63-73.

Boratav, Korkut (2019). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015*, 24.bs., Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Campbell, A. (2014). “ABD’de Neoliberalizmin Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi”, *Neoliberalizm- Muhalif Bir Seçki*, Haz. A. S. Filho ve D. Johnston, Çev. Şeyda Başlı-Tuncel Öncel, s. 305-324, İstanbul: Yordam Kitap.

Coşar, Simten (2013). “AKP’nin İktidarla Dansı: Neoliberalizm ve Türk-İslam Sentezi”, *İktidarın Şiddeti- AKP’li Yıllar, Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar*, Haz. Simten Coşar, Gamze Yücesan-Özdemir, s. 72-90, İstanbul: Metin Yayınları.

Dumenil, G. & Levy, D. (2014). “Neoliberal (Karşı)Devrim”, *Neoliberalizm- Muhalif Bir Seçki*, Haz. A. S. Filho ve D. Johnston, Çev. Şeyda Başlı-Tuncel Öncel, s. 25-41, İstanbul: Yordam Kitap.

Erdoğan, Necmi (2023). *Kayıp Halk – Günümüzde Yoksulluk Halleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ganti, Tejaswini (2014). “Neoliberalism” *Annu. Rev. Anthropol*, 43:89–104.

Gölçek, A. G., & Organ, İ. (2023). “Yoksulluk Paradigmalarının Evrimi: Tarihsel ve Kavramsal Bir İnceleme”, *Politik Ekonomik Kuram*, 7(Özel Sayı), 69-93.

İLOSTAT (2024) Türkiye verileri, <https://ilostat.ilo.org/data/country-profiles/tur/>. Erişim Tarihi: 01.12.2025.

Kazgan, Gülten (2016). *Liberalizmden Neoliberalizme*, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Koray, Meryem (2017). “AKP Dönemi: Neo-liberalizm, Neo-Muhafazakârlık, Neo-Popülizm Beşiğinde Sallanan Sosyal Devlet ve Sosyal Politika”, *Himmet, Fitrat, Piyasa – AKP Döneminde Sosyal Politika*, Der. Meryem Koray-Aziz Çelik, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kudret, Cevdet (2016). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Lapavitsas, C. (2014), “Neoliberal Dönemde Anayolcu İktisat Kuramı”, *Neoliberalizm- Muhalif Bir Seçki*, Haz. A. S. Filho ve D. Johnston, Çev. Şeyda Başlı-Tuncel Öncel, s. 59-75, İstanbul: Yordam Kitap.

Munck, R., (2014). “Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti”, *Neoliberalizm- Muhalif Bir Seçki*, Haz. A. S. Filho ve D. Johnston, Çev. Şeyda Başlı-Tuncel Öncel, s. 106-122, İstanbul: Yordam Kitap.

Özet, İrfan (2020). *Fatih-Başakşehir- Muhafazakâr Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus*, 3. bs. İstanbul: İletişim Yayınları.

Palley, T. I., (2014). “Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması”, *Neoliberalizm- Muhalif Bir Seçki*, Haz. A. S. Filho ve D. Johnston, Çev. Şeyda Başlı-Tuncel Öncel, s. 42-58, İstanbul: Yordam Kitap.

Seyfettin, Ömer (1917). *Pembe İncili Kaftan*, Türk Ocakları Genel Merkezi: <https://www.turkocaklari.org.tr/omer-seyfettin/pembe-incili-kaftan/123>. Son erişim tarihi: 12/09/2025.

Sönmez, Sinan (2009). “Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri”, *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm*, Der. Nergis Mütevellioğlu-Sinan Sönmez, 25-76. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Şenses, Fikret (2006). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, 4. bs., İstanbul: Letişim Yayınları.

Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi (DİSK-AR) (2023). Araştırma Bülteni 1 Eylül 2023, <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2023/09/DiSK-AR-Kim-Ne-Kadar-Buyudu-Arastirma-Bulteni-2022-yillik-1.pdf>. Son erişim tarihi: 13/09/2025.

Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi (DİSK-AR) (2024a). Araştırma Bülteni 29 Ocak 2024, <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2024/01/DISK-AR-Gelir-Dagilimi-bulten-rev.pdf>. Son erişim tarihi: 13/09/2025.

Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi (DİSK-AR) (2024b). Araştırma Bülteni 2 Ekim 2024, <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2024/10/Dunya-ve-Turkiye-Emekliler-Icin-Na-Harciyor.pdf>. Son erişim tarihi: 13/09/2025.

Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi (DİSK-AR) (2025a). İşsizliğin Görünümü Raporu, <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2025/08/Issizligin-gorunumu-Agustos-2025.pdf>. Son erişim tarihi: 12/09/2025.

Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi (DİSK-AR) (2025b). Asgari Ücret Araştırması 2025, <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2024/12/ASGARI-UCRET-ARASTIRMASI-2025.pdf>. Son erişim tarihi: 12/09/2025.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2024). Gelir ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2024-53714>. Son erişim tarihi: 12/09/2025.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) (2025). Temmuz 2025 Açlık ve Yoksulluk Sınırı, <https://www.turkis.org.tr/turk-is-temmuz-2025-aclik-ve-yoksulluk-siniri/>. Son erişim tarihi: 12/09/2025.

Ünal Çınar, Reyhan (2020). *Ecdadın İcadı-AKP İktidarında Bellek Mücadelesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Üstel, Füsün (2004). *“Makbul Vatandaş”ın Peşinde*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, Zafer (2012). *Yoksulları Ne Yapmalı?*, İstanbul: Dipnot Yayınları.

¹ Bu makale, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yoksulluk Çalışmaları Programında Prof. Dr. Aziz Çelik danışmanlığındaki doktora tezinden yola çıkarak hazırlanmıştır.

² “Şikago Okulunun önde gelen temsilcileri olarak Milton Friedman, George Stigler, Ronald Coase ve Gary Becker’in isimlerinden bahsedilebilir. Bu isimlerin hepsi de iktisat alanında Nobel Ödülü almıştır.” Bkz. Thomas I. Palley, (2014), “Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması”, *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*, Haz. Alfredo Saad-Filho – Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı-Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitap, s. 42.

³ Türk-İş’e göre bu rakamlar sırasıyla 26.413; 86.036’dır. Bkz: <https://www.turkis.org.tr/turk-is-temmuz-2025-acilik-ve-yoksulluk-siniri/>. Son erişim tarihi: 12/09/2025.

⁴ Gini katsayısı, gelir dağılımını ölçmek için kullanılan yöntemlerden biridir. “0” ile “1” arasında bir değer alan Gini katsayısında “0” mutlak eşitlik anlamı taşıırken “1” mutlak eşitsizlik anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla değerin “0”a yaklaşması gelir dağılımının iyileştiği anlamını taşımakta; değer “1”e yaklaştığında gelir dağılımının kötüleştiği anlaşılmaktadır.

⁵ Çalışma, ilki 1908 tarihli *Malumat-ı Medeniye ve Hukukiye* olan ders kitaplarından günümüz *Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi* ders kitaplarına kadar olan süreçteki vatandaşlık eğitimi ders kitaplarını analiz ederek makbul vatandaş profili çıkarmaktadır. Bkz. Füsün Üstel, *“Makbul Vatandaş”ın Peşinde*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

⁶ Edebiyatın estetik bir haz oluşturma işlevini geriletilerek toplumsal ve siyasal pek çok nedenle okuru eğitmek ve sorgulatmak amacıyla “tezli” ifadesi sıklıkla kullanılmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, Tanzimat edebiyatında tezli eserler veren romancı olarak bilinir. Modernleşme sonrasında ise Kemal Tahir romancılığı için de aynı durum ifade edilebilir. Kemal Tahir’in bu konuda şöyle bir söyleşi vardır:

“-Roman sanatı eski olan Fransa’da toplumsal sorunları işleyen bir yığın roman daha önce yazılmış olduğundan, bunun Fransız edebiyatında geniş bir birikimi olduğu için bugün roman başka alanlara dökülebilir, ‘roman pure’ yazılabilir. Biz yazamayız. Daha o birikim yok bizde, o aşamaya gelmedik.

-Yani hâlâ bir çeşit Ahmet Mithat Efendi mi olmak gerekiyor?

-E, ne yapalım, biraz öyle!” (Mehmet Seyda, *Türk Romanı*, 1969, s. 4-5, akt. Kudret, 2016, s. 800-801).

Extended Summary

The historical trajectory of poverty in Turkey is closely linked to shifts in economic models. During the final period of the Ottoman Empire, the breakdown of the tax system and property relations created deep inequalities in rural areas. In the early years of the Republic, state-centered policies aimed to create a foundation for prosperity by ensuring public control over the means of production. However, the neoliberal transformation following 1980 led to the weakening of the welfare state and the resurgence of poverty. This historical context is crucial for understanding the emergence of the figure of the “acceptable poor” in Turkey.

The management of poverty has shaped the nature of the state’s relationship with the economy, particularly in the neoliberal era. During this period, in which the poor have become not only an economic but also a political category, social assistance and philanthropic practices have transformed into tools of political legitimacy. The Ak Party (AKP) era represents a period in which this process became particularly pronounced. The poor have become the target audience of both economic vulnerability and cultural power. The AKP era represents a phase where this neoliberal paradigm converged with political hegemony. Through the organic relationships it established in local administrations, the party reached the poor directly; it transformed social assistance into a mechanism for generating voter loyalty. In this context, poverty has become a managed social condition. The state’s “benevolent hand” rhetoric has, in fact, functioned as a tool that deepens economic dependency.

The AKP’s social assistance policies are largely based on a logic of charity. The aid networks established by the ruling party aimed to manage poverty rather than eliminate it. In this process, the poor have been represented not as citizens demanding their rights, but as “individuals in need of assistance.” The fact that social assistance is administered through party-affiliated channels rather than bureaucratic processes has driven the poor into political dependency.

During the neoliberal era, the “welfare state” was replaced by the “assistance state,” a shift that brought about transformation at both the economic and cultural levels. Municipal services, religious communities, foundations, and civil society organizations have become the key actors in this new social assistance regime. The poor who receive assistance must also possess the characteristics of a politically “acceptable” citizen. In this context, poverty has functioned not only as an economic problem but also as a disciplinary mechanism. This article analyzes how the state’s relationship with poverty in Turkey during the neoliberal era was shaped through the concept of the “acceptable poor”; the historical roots of this process are linked to the symbolic themes in Ömer Seyfettin’s short story “The Pink-Embroidered Caftan.”

The concept of the “acceptable poor,” drawing on Füsün Üstel’s conceptualization of the “acceptable citizen,” can be used to explain the poverty management policies of the neoliberal era. Üstel’s identification of the notion of “state of emergency citizenship” has been decisive in legitimizing the economic and political order after 1980. The citizen has been shaped into a figure who unquestioningly obeys the state’s policies. The new form this understanding took during the AKP era is the construction of the “acceptable poor.” This figure is a type of citizen who both accepts their poverty and transforms it into an element of identity. It is a figure who, while benefiting from the state’s aid policies, also demonstrates loyalty to these policies and determines their political preferences through a sense of “gratitude.”

Ömer Seyfettin’s short story “The Pink-Embroidered Caftan” is a narrative centered on the concepts of the sanctity of the state, loyalty, and self-sacrifice during the early periods of Ottoman-Turkish modernization. The story’s protagonist, Muhsin Çelebi, is a character who sacrifices his wealth to protect the state’s honor. His story symbolizes the act of sacrificing one’s individual existence in the face of the state’s grandeur. This narrative not only establishes the cultural foundations of the concept of citizenship during the Republican era but also hints at the origins of the “acceptable poor” typology of the neoliberal era. Muhsin Çelebi’s willingness to risk losing his fortune reflects a mindset in which loyalty to the state takes precedence over material interests. The concept of “state of emergency citizenship” added to the notion of citizenship in post-September 12 Turkey can be seen precisely as a continuation of this intellectual legacy. The state’s interests have been placed before the individual’s well-being; poverty has been legitimized through sacrifice and patriotism.

The statement in the story, “You don’t just take from the state; you also give a little,” aligns with the neoliberal era’s accepted logic of poverty. This discourse obscures the state’s responsibility while reinforcing the idea that the citizen is indebted to the state. The figure of the “acceptable poor” has taken shape within this historical continuity. Muhsin Çelebi’s voluntary embrace of poverty, when combined with the “gratitude”-themed discourses of the poor during the neoliberal era, plays a significant role in the production of social consent. The state’s aid policies have come to operate precisely through such cultural codes. In this process, the concept of the “acceptable poor” has become the key to the ideological reproduction of poverty. The neoliberal emphasis on “individual responsibility” has merged with the conservative value of “resignation”; thus, the poor have been directed to seek the cause of their poverty not in the system, but within themselves.

As a result, neoliberal policies in Turkey have gone beyond being merely an economic paradigm to reshape social relations and the consciousness of citizenship. At the center of this reshaping process, the

state is positioned not as a protective but as a guiding actor; the poor, meanwhile, have been transformed into an ethical rather than an economic category. The silence of the “acceptable poor” is one of the most invisible yet most effective pillars of the neoliberal state’s continuity.